

особистості як специфічного оточення, соціокультурних обставин [3]; б) освітнє середовище повинно бути відкритою системою й забезпечувати діалогічність усіх контактів дитини [2]; в) обов'язковим є створення простору повного вираження морально-духовних якостей педагогів і школярів; г) причетність школяра до системи морально-духовного виховання закладу середньої освіти сприяє прийняттю загальнолюдських цінностей як своїх переконань [4].

На основі аналізу основних властивостей морально-духовного виховання закладу середньої освіти [2; 3; 4; 7 та ін.] визначено систему критеріїв оцінки ефективності її функціонування: 1) можливості школи забезпечити розвиток морально-духовної культури учнів; 2) результативність морально-духовної діяльності дітей і педагогів; 3) створення умов для морально-духовної самореалізації особистості; 4) здатність закладу середньої освіти задовольнити комплекс морально-духовних потреб школяра і сформувати систему морально-духовних цінностей. На наш погляд, інтегрованим критерієм оцінки якості управління системою морально-духовного виховання закладу середньої освіти є спроможність адміністрації забезпечити суб'єктам освітнього процесу систему можливостей для ефективного духовного та морального саморозвитку.

Висновки. Отже, узагальнення педагогічної теорії і практики дає можливість вважати управління системою морально-духовного виховання закладу середньої освіти основою створення ефективної гуманної системи виховання і навчання учнів. Для організації управління системою морально-духовного виховання закладу середньої освіти визначаємо такі вимоги: діагностична основа навчання; зосередження на потребах учнів, гуманізація навчального спілкування; співпраця, співтворчість між учнем і вчителем; переважання діалогу, турбота про морально-емоційне благополуччя учнів; пристосування засобів виховного впливу до школяра; стимулювання розвитку, саморозвитку і самовиховання учнів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бех І. Д. Особистість у просторі духовного розвитку : навч. посіб. /
2. І.Д. Бех. – К.: Академвидав, 2012. – 256 с.
3. Жуковський В. М. Теорія і методика викладання предметів духовно-морального спрямування у середніх загальноосвітніх закладах : навчальний посібник. / В. М. Жуковський, Л.Ю. Москальова. – Острого: Вид-во НУ «Острозька академія», 2013. – 364 с.
4. Іванова О.З. Формування духовно-моральної культури учнів /
5. О.З. Іванова // Рідна школа. – 2012. – № 8. – С. 40-42.
6. Киричко В. Виховання гуманістичних цінностей в учнів / В. Киричко // Шкільний світ. – 2005. – №45 (317). – С. 19-20.
7. Савчин М. Духовний потенціал людини : монографія / М. Савчин. – Івано-Франківськ : Місто НВ, 2010. – 508 с.
8. Сіданіч І. Л. Духовно-моральне виховання дітей в історії педагогіки та вітчизняної школи : монографія / І. Л. Сіданіч, О. П. Кислашко. – К. : Дорадо-Друк, 2012. – 496 с.
9. Сухомлинська О. В. Духовно-моральне виховання дітей та молоді : загальні тенденції й індивідуальний пошук / О. В. Сухомлинська. – К. : Логос, 2006. – 128 с.

Пермякова К.

Науковий керівник – доц. Сіткар В.І.

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПОНЯТТЯ САМОАКТУАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ У ПРАЦЯХ НАУКОВЦІВ

У сучасних умовах суспільного розвитку, умовах ринку праці і новітніх технологій постає необхідність у високо кваліфікованих фахівцях, які володіють сукупністю професійних знань, практичних умінь і навичок, здатні постійно працювати над собою, підвищувати свій професійний та інтелектуальний рівень, прагнуть максимально реалізуватися і приносити користь суспільству.

Зміни, які відбуваються сьогодні у вищій освіті, направлені на формування у студентів не лише міцних науково-предметних знань, створення умов для становлення і розвитку творчої особистості майбутнього фахівця, розкриття особистого потенціалу, а також сприяють самоактуалізації, що є невід'ємною умовою досягнення успіху у житті. Особливістю сучасної вищої школи у процесі професійної підготовки майбутніх фахівців є забезпечення умов для формування навичок самостійної науково-практичної, дослідницько-пошукової діяльності, а також розвитку творчого, особистісно-діяльничого потенціалу особистості, які стимулюють самореалізацію особистості і сприяють її прагненню до саморозвитку і самоактуалізації.

Загальні аспекти проблеми самоактуалізації особистості розглянуті в чисельних дослідженнях вітчизняних і зарубіжних авторів (Л. Коган, М. Михайлов, М. Муляр, М. Недашковська, Г. Нестеренко, Л. Нікіфорова, Л. Подолянко, Н. Цибра, Ю.Юхименко). Питання самоактуалізації в навчальній і навчально-професійній діяльності були розглянуті в наукових доробках О.М. Городілової, І.Д. Єгоричевої, Л.М. Кобильнік, Є.О. Лопатіна, Н.І. Петрової, Г.К. Радчук, І.В. Туркової, І.В. Саділова, Т.М. Соломки, Л.В. Цурикової, Шилакіної А.В. та ін. Окремі аспекти розвитку професійних здібностей, особливостей самовизначення, самореалізації та

самоактуалізації досліджено в роботах В.О. Міхеєва, М.В. Молоканова, В.О. Фокіна, Н.О. Щербакової, Є.Ф. Яценко та ін..

Метою даної статті є теоретичний аналіз проблеми самоактуалізації особистості у науковій літературі. У вітчизняній психології самоактуалізація розглядається як проблема становлення особистості. Аналіз літератури з цієї проблеми засвідчує складність і неоднозначність трактування поняття «самоактуалізація», виділення основних компонентів її структури і особливостей прояву в різних сферах життєдіяльності і на різних вікових етапах. У багатьох наукових дослідженнях поняття «самоактуалізація особистості» асоціюється з такими поняттями як «самореалізація», «розвиток особистості», «саморозвиток», «сенс життя», «життєвий шлях», «життєвий успіх» та ін.. За ствердженнями дослідників, феномен самоактуалізації часто замінюється різними термінами, такими як «самореалізація», «самодетермінація», «самоствердження», «самовизначення» тощо, тому на думку дослідників особливої уваги потребує уточнення самого поняття, виділення основних критеріїв або ознак, які відрізняють самоактуалізацію від інших категорій «само» [5, с.6].

У наукових доробках вітчизняних та зарубіжних дослідників зустрічаємо визначення самоактуалізації як стійкі позитивні зміни в особистості, реалізацію її природного потенціалу: прагнення людини стати такою, якою вона може стати (А. Маслоу); силу, яка змушує людину розвиватися на найрізноманітніших рівнях — від оволодіння моторними навичками до вищих творчих злетів (К. Роджерс); повну реалізацію справжніх можливостей (К.Хорні). Самоактуалізацію розглядають як багатомірний феномен, що охоплює всебічний і безперервний розвиток творчого та духовного потенціалу людини, максимальну реалізацію її можливостей, адекватне сприйняття навколишнього світу і свого місця в ньому, багатство емоційного й духовного життя, високий рівень фізичного здоров'я та моральності (Л.Я. Гозман, М.В. Кроз, М.В. Латинська) [5, с.5].

Вважаємо за потрібне звернутися до етимологічного походження цього терміну. Термін «самоактуалізація» (Self-actualisation) походить від англійського слова «self» та другого кореня – англійського слова «act». В Оксфордських словниках термін самоактуалізація має наступне визначення: «упевненість у своїх можливостях і власних ресурсах [10], «реалізація власних зусиль людини, можливостей розвитку «Я» [11], «опора на власні ресурсні сили, незалежність» [12].

В американському психологічному та психоаналітичному словнику (1958) поняття «самоактуалізація» визначається як збалансоване і гармонійне розкриття всіх аспектів особистості, розвиток генетичних і особистісних можливостей» [9], у психологічному словнику (1971) поняття «самоактуалізація» ототожнюється з поняттям «самореалізація» й визначається, як «тенденція особистості розвивати власні таланти й можливості» [8].

Отже, можна вважати, що самоактуалізація – це аспект практичної діяльності, вчинки, дії людини, що пов'язані з життєвим шляхом особистості і які є складовою життєвого успіху людини.

Аналіз наукової літератури дає можливість стверджувати, що питання самоактуалізації були темою розгляду і обговорення науковців ще в епоху Відродження, яка визначається як епоха зародження гуманізму, коли людина згідно з теорією гуманізму розглядається як творча істота, яка здатна до самореалізації. Отже можна стверджувати, що підвалинами самоактуалізації є гуманізм. Вивчення наукової літератури, ознайомлення з різноманітними підходами до проблеми особистості, реалізації людського потенціалу свідчить про те, що такі видатні особистості, як Данте Аліґ'єрі, Джордано Бруно, Леонардо да Вінчі, Ян Амос Коменський, Микола Коперник, Томас Мор, Франческо Петрарки були основоположниками зародження провідних ідей самореалізації. [6; 7].

Досліджуючи сутність поняття самоактуалізація з'ясовано філософсько-теоретичні передумови виникнення даного феномену. Видатні філософи (Геракліт, Сократ, Платон, Аристотель, Р.Декарт, Ф. Бекон, Т.Гоббс, Г. Лейбніц та ін.) самоактуалізацію особистості ототожнювали із пізнанням логосу на основі знань, пізнанням самого себе, пізнанням ідеї Блага за допомогою методу діалектики, із глибиною, повнотою наукового пізнання. Проте сучасне тлумачення поняття «самоактуалізація» у першу чергу пов'язано із дослідженнями американських вчених у руслі концепції гуманістичної психології [4].

Варто зазначити, що теорія самоактуалізації була розроблена у США в середині ХХ століття і стала ключовою складовою для «гуманістичної» психології..., метою якою було описати перспективи особистісного розвитку і росту людини, методи досягнення успіху у реальному світі. Аналіз наукової літератури дозволяє нам зрозуміти, що ідея самоактуалізації з'явилася ще до виникнення гуманістичної психології. Перші спогади про неї можна знайти у працях Адлера, Юнга, Хорні. Ідея реалізації потенціалу, що закладений в людині проходить також червоною ниткою у працях С.Л.Рубинштейна [13].

Вивчення наукової літератури свідчить про те, що поняття «самоактуалізація» і «самореалізація» в науковий обіг вперше були введені К.Гольдштейном. Згідно з його твердженнями, організму притаманна тенденція максимально повно актуалізувати закладені в ньому можливості, здібності, свою «природу». Науковець вважав ідею самоактуалізації єдиною потребою живого організму, яку протиставляв багатьом іншим особистим потребам [13]. За ствердженнями К. Гольдштейна, організм як жива система прагне до

актуалізації тих можливостей, які закладені в ньому від природи. Процес розгортання цих можливостей автор назвав «самоактуалізацією» і акцентував, що самоактуалізація особистості є основним мотивом, метою її життя [1, с.169].

Також варто зауважити, що розвиток теорії самоактуалізації насамперед пов'язано з іменами Абрахама Маслоу і Карла Роджерса. Отже, основну увагу у нашому викладі буде приділено саме їх поглядам і підходам до проблеми даного питання.

У «Дальніх межах людської психіки» Маслоу пише, що тема самоактуалізації не виникла в його житті як наукова: «Почалося все з того, що я, тоді ще молодий інтелектуал, захотів зрозуміти двох своїх вчителів, яких любив до обожнювання, якими захоплювався, які насправді були чудовими людьми. Мені було недостатньо просто любити їх, мені хотілося зрозуміти, чому ці дві людини так не схожі на інших в цьому суєтному світі ». Ці двоє - Р. Бенедикт та М. Вертхаймер. Пошук особливих рис, що виділяли вчителів зі світу суєти, привів до відкриття цілого їх комплексу: «мене раптом осіяло, що у моїх піддослідних є багато спільного. З цього дня я міг роздумувати про певний тип людини, а не про два незрівнянних типа людей. Це відкриття доставило мені величезну радість ». Так особисте почуття і переживання стали розчинятися в науковому пошуку, уявлення про самоактуалізацію, теоретична розробка проблеми стали наслідком емоційного забарвленого особистого життєвого досвіду (про що багато писав С.Л. Рубінштейн): «По-перше, самоактуалізація - це переживання, переживання всепоглинаюче, яскраве, самозабутнє, з повною концентрацією і абсолютним зануренням в нього. Це переживання, в якому немає і тіні юнацької боязкості, тільки в моменти таких переживань людина стає людиною... . Ключове слово тут «самозабуття». Як часто нашої молоді бракує її, вона занадто поглинена собою, занадто усвідомлює себе». У результаті своїх чисельних досліджень і вивчення індивідуальних рис особистості, Маслоу сформулював ознаки, за якими можна виділити риси людей, які відповідали критерію самоактуалізація особистості: більш ефективно сприйняття реальності; прийняття себе, інших і природи; безпосередність, простота і природність; центрування на проблемі; незалежність: потреба в самоті; автономія: незалежність від культури й оточення; свіжість сприйняття; вершинні або містичні переживання; суспільний інтерес; глибокі міжособистісні відносини; демократичний характер; розмежування засобів і цілей; філософське почуття гумору; креативність; опір окультурення [3].

Поняття «самоактуалізація», за визначенням науковців, означає практичний аспект діяльності: вчинки і дії, спрямовані на виконання життєвого плану. Її особливості полягають в тому, що, по-перше, кожен її акт (кінцеве число дій) повинен завершитися якимось конкретним, описуваним результатом (зміненням, набуттям тієї чи іншої компетентності). Друга особливість цієї діяльності полягає в тому, що об'єкт, на який спрямована діяльність і суб'єкт цієї діяльності співпадають (дія спрямована на самого себе, на самоперетворення). Третя особливість полягає в тому, що формула «I did it myself» розміщує в центр уваги те, що суб'єкт як джерело активності, може зробити сам, без опори і допомоги з боку інших; до отриманого результату (the thing) інші суб'єкти непричетні. Самоактуалізація і самореалізація виявляються, таким чином, двома нерозривними сторонами одного процесу, процесу розвитку та зростання, результатом якого є людина [3]. У своїх наукових доробках дослідники зазначають, що Карл Роджерс вважав, що люди використовують свій досвід, своє життя для визначення себе, окреслення себе. Кожна людина володіє своїм індивідуальним і неповторним «полем досвіду», яке включає в себе події, сприйняття, відчуття, впливу, частина яких може і не цілком усвідомлюватися людиною. У «поле досвіду» знаходиться самість, яку не слід розглядати як стійку сутність, анатомічний об'єкт. Насамперед це самопредставлення, самооцінка [3].

Отже, ознайомлення з чисельними науковими джерелами і вивчення питання самоактуалізації дозволяє нам стверджувати, що феномен самоактуалізації може бути характерним явищем на кожному віковому етапі розвитку людини. Звісно, що акт самоактуалізації, як зазначають психологи, можна побачити, наприклад, в оволодінні дитиною певним навиком (скажімо, їзди на велосипеді), в оволодінні підлітком технікою гри на гітарі, в оволодінні школярем певною сумою знань, достатньої для успішного вступу до ВНЗ. У кожному випадку йдеться про те, що все більш тривалі зусилля людини в якийсь момент призводять до усвідомлення: Я вмію! Я знаю! Отже, кількісні зміни, які накопичуються наполегливою працею впродовж тривалого часу, приносять нову якість, що характеризує себе в практиці життя як певна соціальна чи особиста компетентність. Такого роду усвідомлення приносить і пікові переживання, і позитивну оцінку дорослих, батьків, екзаменаторів. При розгортанні процесу життя стає не настільки важливим, чи є це досягнення найвищим, важлива реальна досяжність. Психологи зазначають, що на практиці таке розуміння самоактуалізації дозволяє не тільки людям похилого віку не намагатися «за всяку ціну» відстоювати завойовані на попередньому етапі життя «високі» позиції, а при незадоволеності або почутті пересичення освоювати нові області застосування своїх сил, у тому числі нові професії. Про самоактуалізацію можливо говорити і в тому випадку, коли соціальна значимість діяльності та її результатів прямо не проглядається: жінка, наприклад, може присвятити себе головним чином вихованню дітей і онуків, що може приносити їй і пікові переживання і любов ближніх як вищу оцінку. Маслоу

пише: «Якщо освіта сприятиме самоактуалізації людини, то дуже скоро ми будемо спостерігати розквіт цивілізації нового типу. Люди стануть здоровими і сильними, вони стануть господарями свого життя». [3].

У своїх наукових доробках («Дальні межі людської психіки») Маслоу розглядає самоактуалізацію в контексті взаємин людини з соціумом і психотерапевтичної практики. За ствердженням Маслоу, психологія повинна перш за все розробити теоретичну основу «нової соціальної терапії», предметом якої є надання необхідної допомоги людині у вирішенні конкретних проблем і завдань, що стоять перед ним, пов'язаних з безпекою, приналежністю, потребою любові, повазі і почутті власної значущості. Тільки на основі вирішення зазначених проблем у соціальному плані можливий особистісний ріст і самоактуалізація [3].

Як бачимо, за твердженнями психологів-дослідників, можливість реалізації феномену самоактуалізації, досягнення його вершин залежить як від самої особистості, так і суб'єкт-об'єктних відносин, створення умов щодо реалізації прагнення до самоактуалізації особистості.

ЛІТЕРАТУРА

1. Адлер А. Понять природу человека / А. Адлер; под ред. М.В. Козикова. – СПб.: Гуманитарное агентство «Академический проект», 2000. – 254 с.].
2. Вахромов Е.Е. Психологические концепции развития человека: теория самоактуализации / Е.Е. Вахромов. – М.: Международная педагогическая академия, 2001. – 162с.
3. Е.Е. Вахромов. Психологічні концепції розвитку людини: теорія самоактуалізації, 2001 Теорія самоактуалізації в контексті гуманістичної психології / / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://medbib.in.ua/psihologicheskie-kontseptsii-razvitiya.html>
4. Подоляк Л.Г., Юрченко В.І. Психологія вищої школи. – К. : ТОВ «Філ-студія», 2006. – 320 с.
5. Старинська Н.В. Особливості самоактуалізації майбутніх психологів у процесі професійної підготовки / Н.В. Старинська. – Київ: "Інтерсервіс", 2015. – 178 с.
6. Філософія: [підруч. для вищої шк.] / Під ред. В.Г. Кременя, М.І. Горлача. – Х.: Прапор, 2004. – 736 с.
7. Хрестоматія по истории философии. В 3 ч. : [учеб. пособие для студентов вузов] / Под ред. Л. А. Микешина. – М. : ВЛАДОС, 1997-2001. – Ч.1. – 445с.
8. Dictionary of psychology/ ed. by J.D. Chaplin. – 1971. – P. 537
9. A Comprehensive Dictionary of psychological and psychoanalytical terms: a guide to usage/ed. by B. Horall. – New York; London; Toronto, 1958. – P.488.
10. 67 The Oxford reference dictionary/ ed. by Joyce M. Hawkins; illustrations edited by Susan le Roux. – New York: Oxford University Press, 1986. – P.751]
11. 66 The Oxford English dictionary. Second edition/ prepared by J.A. Simpson and S.C. Wein. – Oxford, 1989. – Vol.14. – P.921
12. 65 The Oxford Encyclopedic English dictionary/ ed. by Joyce M. Hawkins and Robert Allen. – Oxford: Oxford University Press,, 1991. – P.1317
13. [http://www.dslib.net/psixologia-vozrasta/samoaktualizacija-psihologov-v-processe-obuchenija-v-vuze.html].

Писарчук Т.

Науковий керівник – доц. Сіткар В. І.

ОСНОВНІ ПРИЧИНИ ВИНИКНЕННЯ АГРЕСІЇ ТА АГРЕСИВНОСТІ У ДІТЕЙ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ

Напружена й нестійка соціальна, економічна, екологічна, ідеологічна обстановка, що склалася в нашому суспільстві, зумовлює зростання різних відхилень в особистісному розвитку і поведінці підростаючого покоління. Серед них особливу тривогу викликають не тільки прогресуюча відчуженість, підвищена тривожність та духовна спустошеність дітей, але й їх цинізм, жорстокість і агресивність.

Педагогами і психологами визнано, що порушення моральної саморегуляції спостерігається вже в молодшому шкільному віці. Якщо зайти в молодшу школу, майже в кожному класі ми зустрінемо дітей, які обзивають інших, б'ються, відбирають чужі речі, одним словом – стають загрозою для однолітків.

Значний теоретичний внесок у розуміння явища "агресії" здійснили ряд зарубіжних і вітчизняних науковців. Зокрема, З. Фрейд, Е. Фромм, А. Бандура,

Р. Берон, Д. Річардсон, Л. Берковіц, В. М'ясіщев, І. Фурманов, Н. Левітов, А. Лічко, А. Реан та інші.

Практичною стороною проблеми дитячої агресивності на сьогоднішній день активно займаються такі науковці: І. Фурманов, Л. Семенюк, Г. Паренс, Р. Берон, Д. Річардсон, Д. Басс, А. Шнайдер, Е. Смірнова, Г. Хузьєва, В. Шебанов та інші.

Мета статті полягає в теоретичному аналізі основних концептуальних підходів до розгляду проблем агресії, а також, у з'ясуванні причин виникнення агресивної поведінки у дітей.

Актуальність дослідження. У наукових працях поняття «агресія» здебільшого вживається в широкому контексті: самовпевнена та егоїстична поведінка (Р. Броун, С. Кравчук, Р. Сміт та ін.); фізична або вербальна